Socialstyrelsen

Vårdinsats som rättslig reaktion för unga som lagförs för narkotikabrott

En forskningsstudie om socialtjänstens insatser för barn och unga vuxna 15-20 år som under 2017 lagförts för brott mot narkotikastrafflagen

Johan Glad, Gunnel Hedman-Wallin & Marie Berlin

2022-11-10

Forskningsstudie i två delar

- Syfte: Öka kunskapen om unga som lagförts för brott mot narkotikastrafflagen (NSL)
- Pilotstudie (RU) som grund
  - Centrala frågeställningar
    - Karaktäristika
    - Insatser
    - Samtycke
    - Fullföljer
    - Uppmärksammas

Vilka barn och unga vuxna lagförs för brott mot NSL?

- Urval: Alla 15-20 åringar som år 2017 lagfördes för brott mot NSL
- Uppföljningsår 2018-2020
- 11 nationella register samkördes
- 2017 st 15-17 åringar (258 flickor)
- 4108 st 18-20 åringar (457 kvinnor)

Vad gör socialtjänsten för barnen?

- Urval av barn 15–17 år från registerdata
- Dokumentation från socialtjänstens akter i 29 kommuner/stadsdelar
- 189 barn (varav 43 flickor) (+51)
- Medelåldern var 16,4 år vid urvalsbrottet

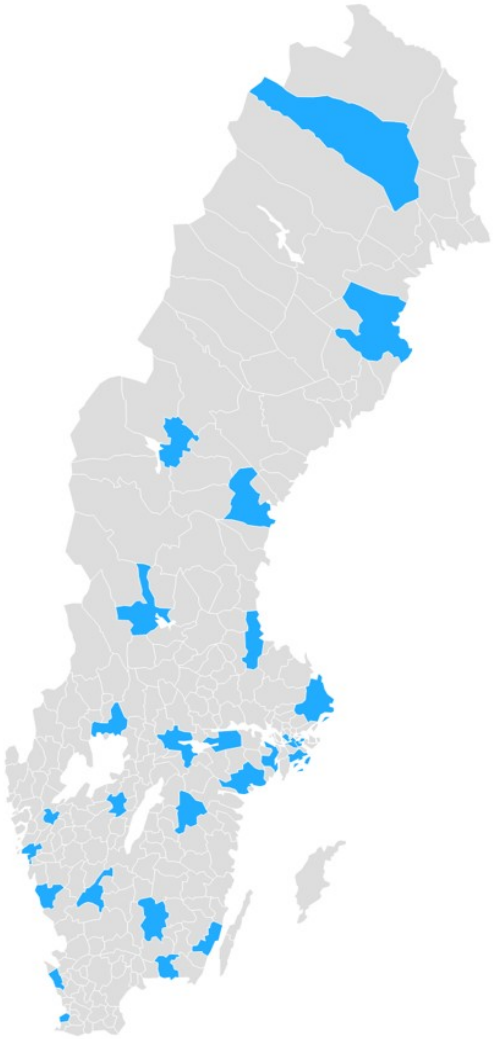

Kartlägga modeller och samverkansformer för begynnande narkotikaproblem

- Uppmärksamma unga som använt narkotika
- Brygga mellan brottsbekämpning, drogförebyggande och behandling
- Kartläggning 2019 (fas 1)
- Mariamottagningar en nyckelroll
- Stöd i att beskriva sin modell (fas 2)
- Intervjustudie

Vad kännetecknar barn och unga som lagförts för narkotikabrott

Urvalsbrottet

- **Första lagföring för brott mot NSL 2017,**
  tillåter uppföljning

- **Majoriteten ringa grad**
  (97%;15-17 år) (93%; 18-20 år)

- **Bruk eller innehav för eget bruk (97%)**

- **För omkring 80% var NSL huvudbrott**

Rättsliga reaktioner

- **De yngre får vårdinsatser**
  - En tredjedel får straffvarning
  - En fjärdedel döms till ungdomsvård
  - En tredjedel får böter
- **De äldre får oftast böter**
  - 90 procent fick böter (endast huvudbrott)
  - 75 procent (bibrott och huvudbrott)

Figur B4. Lagförda för brott mot NSL länsvis år 2017

Andel barn (15-17 år) och unga vuxna (18-20 år) lagförda för brott mot NSL år 2017 fördelat efter folkbokföringslän. Antal per 100 000 invånare.

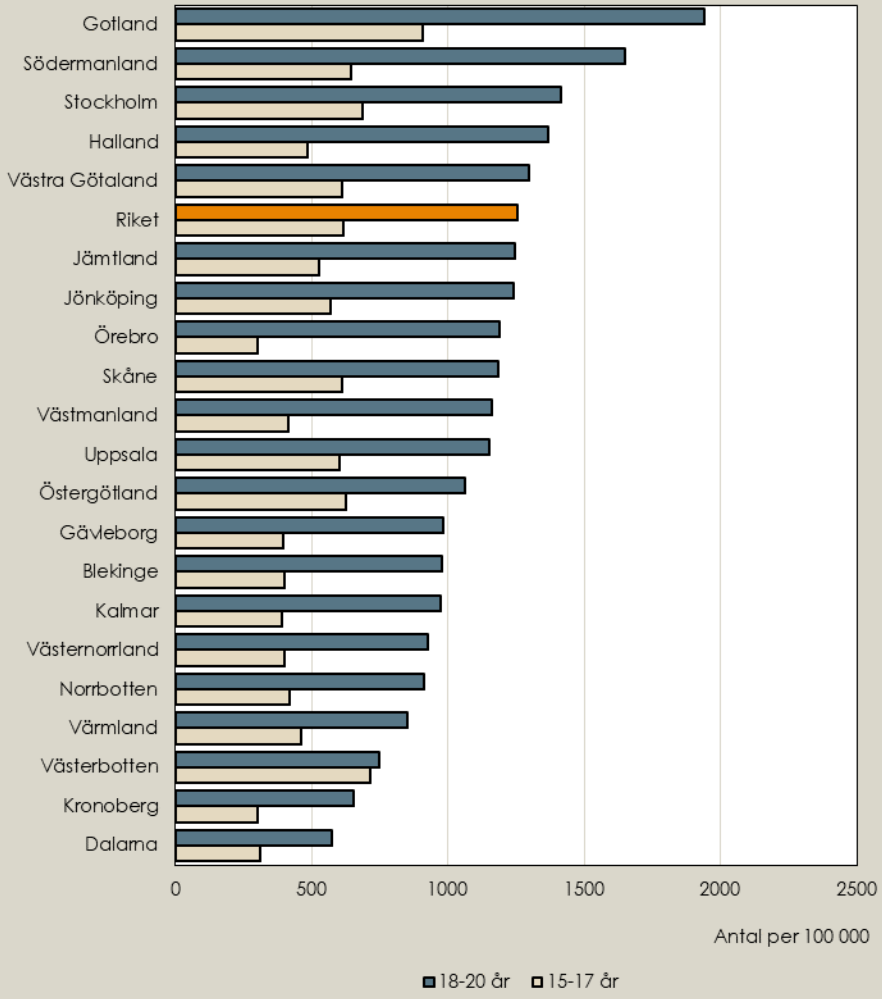

Figur B5A. Flickor och pojkar lagförda för NSL-brott år 2017 länsvis

Andel flickor och pojkar 15-17 år lagförda för brott mot NSL år 2017 fördelat efter kön och folkbokföringslän. Antal per 100 000 invånare.

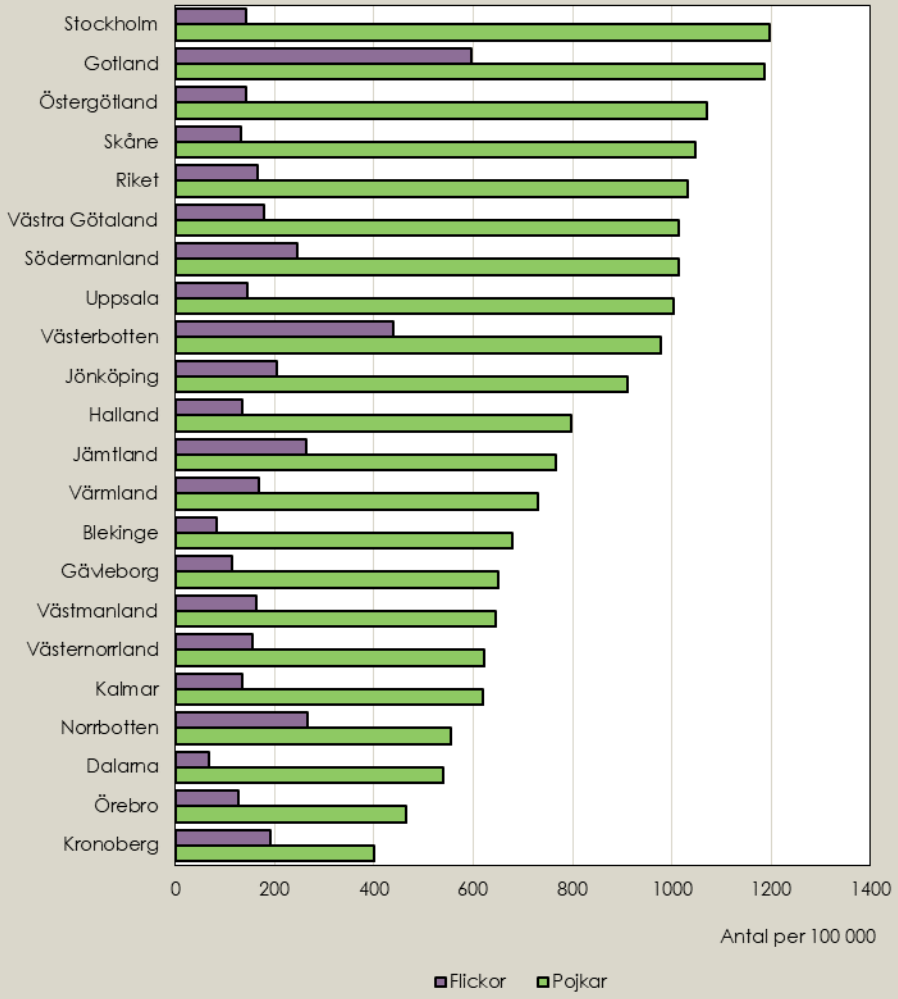

Majoriteten var inte tidigare lagförda för narkotikabrott

- 2/3 av 15-17 åringarna debutlagfördes för NSL-brottet (urvalsbrottet).
- ..detsamma gäller för 40 procent av 18-20 åringarna
- För 86 procent av 15-17 åringarna var urvalsbrottet det första narkotikabrott de lagförts för
- ..detsamma gäller för 60 procent av 18-20 åringarna

Resultat från registerdata i fokus - Flera riskfaktorer

- Utbildning – ca hälften gymnasiebehörighet
- Heldygnsplacerade 0-12 år – ca 10%
- Ensamstående förälder (mödrar) med långvarigt försörjningsstöd 12-14 år ca 10 %
- Dödlighet - 7-10 ggr så hög
- Hög andel fått vård för psykiatriska/neuropsykiatriska tillstånd

Hög andel med psykisk ohälsa

Figur 17. Psykiatriska diagnoser och/eller psykofarmakaanvändning
Andel med minst ett vårdtillfälle inom slutenvård eller specialiserad öppenvård för någon psykiatrisk diagnos* och/eller minst ett uttag av psykofarmaka i studiepopulationen (delgrupperna) och övriga befolkningen. Folkbokförda personer födda 2000-2002 åren 2014-2020.

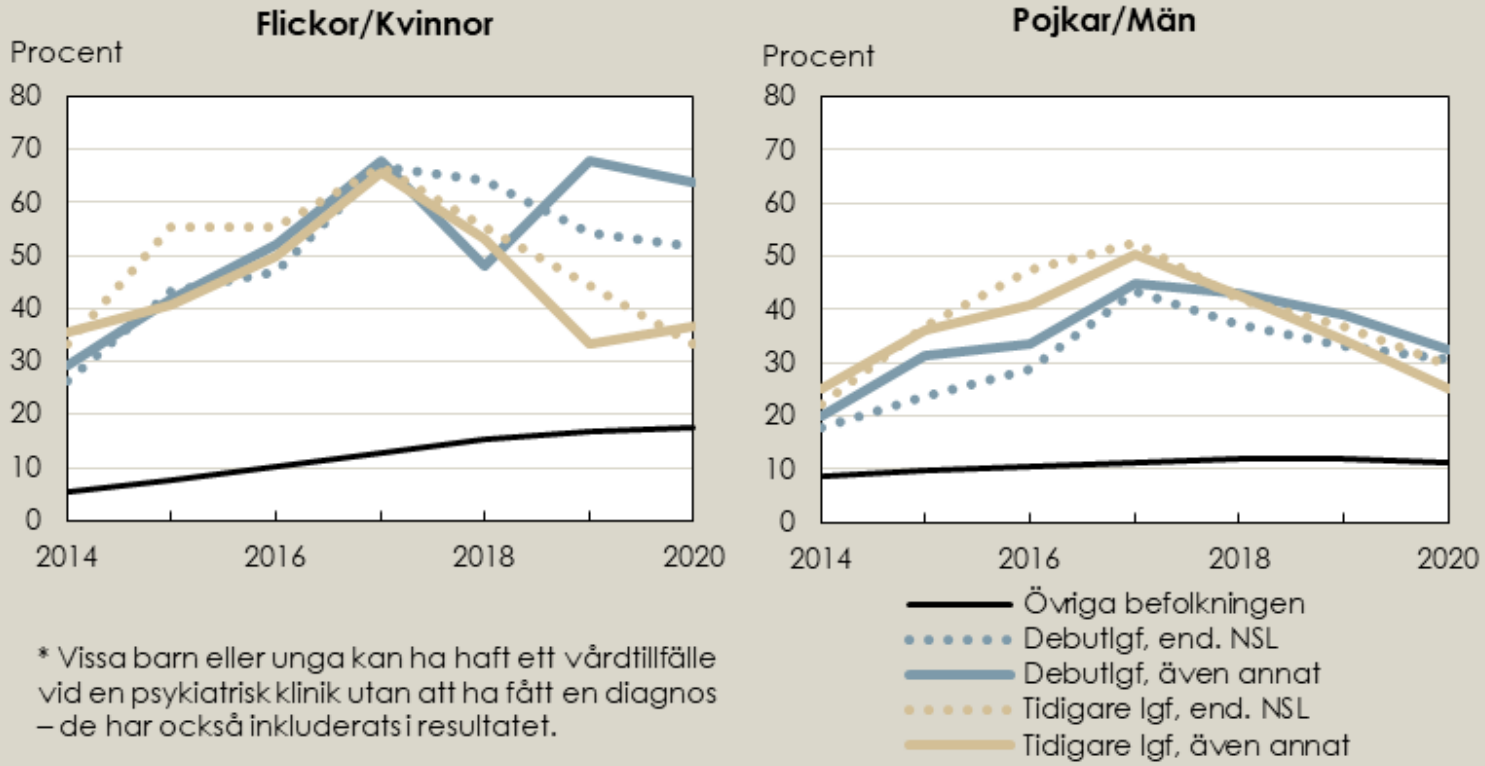

* Vissa barn eller unga kan ha haft ett vårdtillfälle vid en psykiatrisk klinik utan att ha fått en diagnos – de har också inkluderats i resultatet.

Slutenvård eller specialiserad öppenvård före första narkotikabrottet

Diagnoser (ICD-10)	15–17 år		18–20 år	
	Pojkar	Flickor	Män	Kvinnor
Narkotika*	6,4	9,3	7,0	16,4
Alkohol**	2,4	7,8	5,1	13,4
Depression (F32-39)	3,2	9,7	4,4	22,3
Ångest (F40-48)	4,2	22,1	6,3	31,3
Personlighetsstörning (F6)	1,5	4,7	2,2	11,8
Autismspektrumstörning (F8)	4,5	7,0	4,5	7,0
Hyperaktivitetsstörning inkl. adhd (F9)	20,7	34,9	19,0	30,6
Antal (n)	1759	258	3651	457

Vad gjorde socialtjänsten?

Socialstyrelsen

Kort om påföljdssystemet för barn och unga

- Socialtjänsten har central roll
- Särskilda ungdomspåföljder
- Särskilt vårdbehov
- Straffvärde
- Anpassat insatserna till påföljdssystemet

Debutlagförda och tidigare lagförda

Figur 27. Debutlagförda och tidigare lagförda

Debutlagförda och tidigare lagförda, endast för brott mot NSL respektive även för andra brott, bland de barn som ingick i delpopulation 1. Antal och procent.

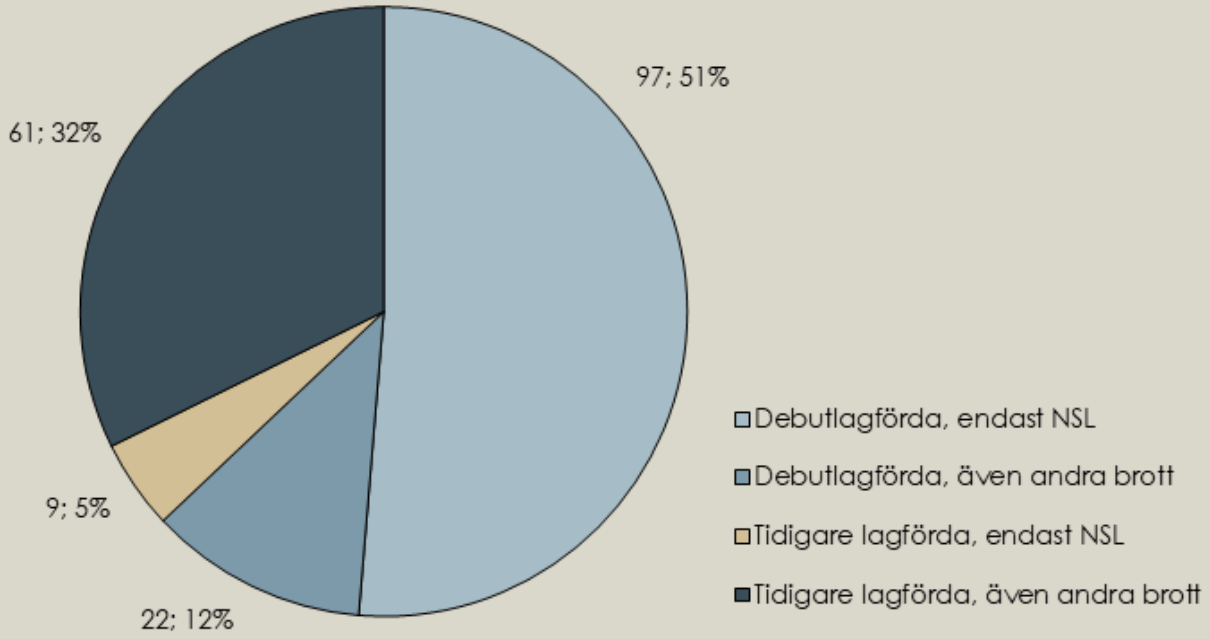

Hög andel tidigare kända av socialtjänsten

- **Tre fjärdedelar av barnen var kända sedan tidigare**
  - Merparten hade tidigare fått vårdinsatser (75%)
    - Narkotikaproblem 54%
    - Kriminalitet 44%
    - Skolproblem 39%
  - Knappt hälften hade pågående vård
- **En fjärdedel aktualiserades i samband med att polis och åklagare utredde brottet**

Socialtjänstens bedömning påverkar valet av rättslig reaktion

- **Förutsättningarna finns inom rättssystemet att barn får vårdinsats vid ringa narkotikabrott**
- **En majoritet (75%) bedömdes ha vårdbehov, p.g.a.**
  - Oro för substansbruk och behov av att kartlägga problemets omfattning, eller
  - kännedom om pågående substansbruk och att behov av stöd fanns, eller
  - pågående insats

Majoriteten får vårdinsats som rättslig reaktion, men vanligast för tidigare kända

Figur 32. Böter och strafföreläggande

Böter, strafföreläggande och påföljder med vårdinslag vid urvalsbrottet. Barn som ingick i delpopulation 1. Antal och procent.

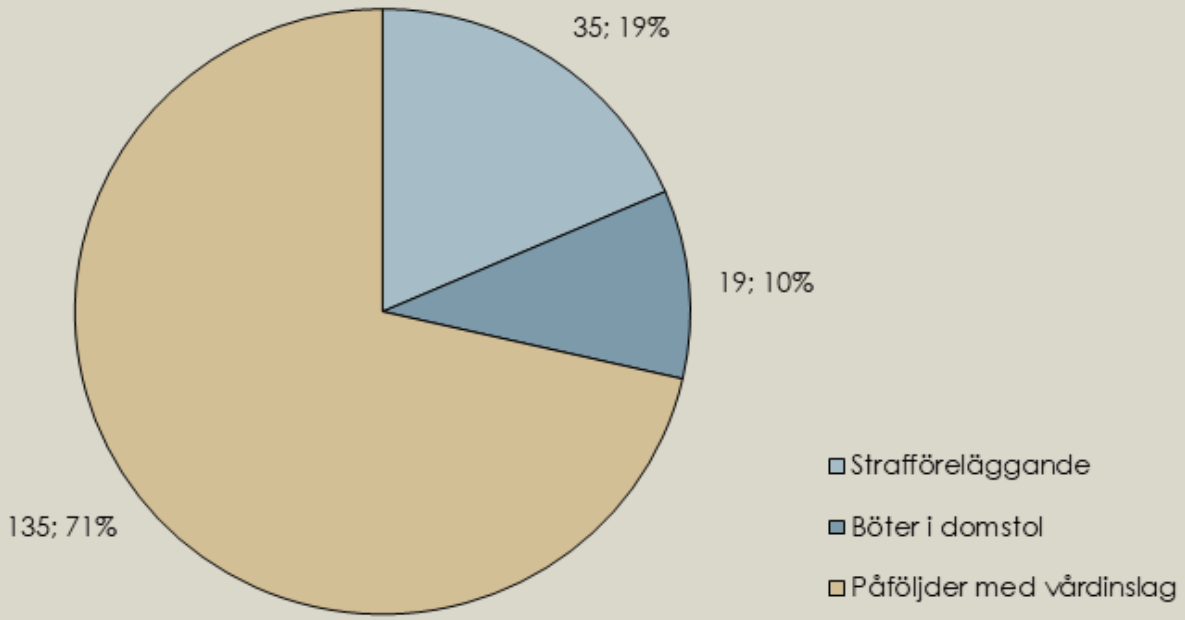

Orsaker till ej vårdbehov

Figur 31. Socialtjänstens motivering till att barnet saknar vårdbehov

Socialtjänstens motivering i yttrandet (katgoriserat) till att barnet bedöms sakna särskilt vårdbehov vid urvalsbrottet. Barn som ingick i delpopulation 1. Antal och procent.

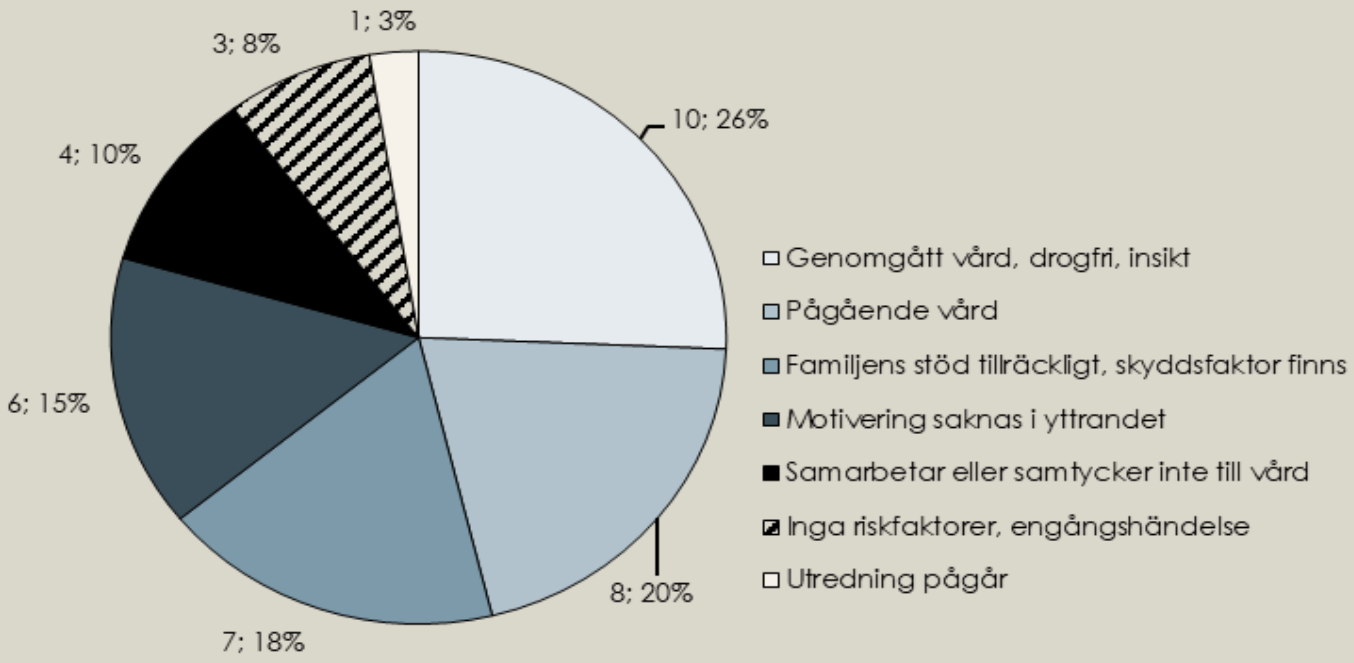

Socialtjänstens insatser

- De flesta fick vård med fokus på substansbruk
- Hög andel fullföljde vården
- Många fick fler insatser utöver den vård som ingick i rättsliga reaktionen
- Knappt hälften hade pågående insats i tiden för urvalsbrottet
- Fåtal som inte samtyckte till socialtjänstens vårderbjudande
- Få barn riskerar att *inte* bli uppmärksammade

	Ny insats	Samma insats som pågår	Har insats, kompletteras	Summa antal insatser	Summa (%)
Särskilt kvalificerad kontaktperson (SKKP)	3	1	3	7	5
Kontaktperson (KP)	..	1	..	1	<1
Sociala Insatsgrupper (SIG)*	3	1	..	4	3
Substansbruksbedömning	53	25	18	96	71
Därav:					
Mariamottagning	41	19	11	71	53
Specialiserad öppenvård	9	6	5	20	15
Endast droganalys	3	..	2	5	4
Program eller gruppverksamhet	16	5	3	24	18
Multisystemisk Terapi (MST)	..	1	1	2	1
Särskilt ungdomshem (SiS)	1	7	3	11	8
Hem för vård och boende (HVB)	4	7	6	17	13
Familjehem	..	2	..	2	1
Annat	2	4	2	8	6

Hur gick det sen?

Socialstyrelsen

Nya lagföringar

- 15-17 – 70 % nya brott
- 18-20 – 65 % nya brott
- ….men det skiljer sig mellan olika grupper

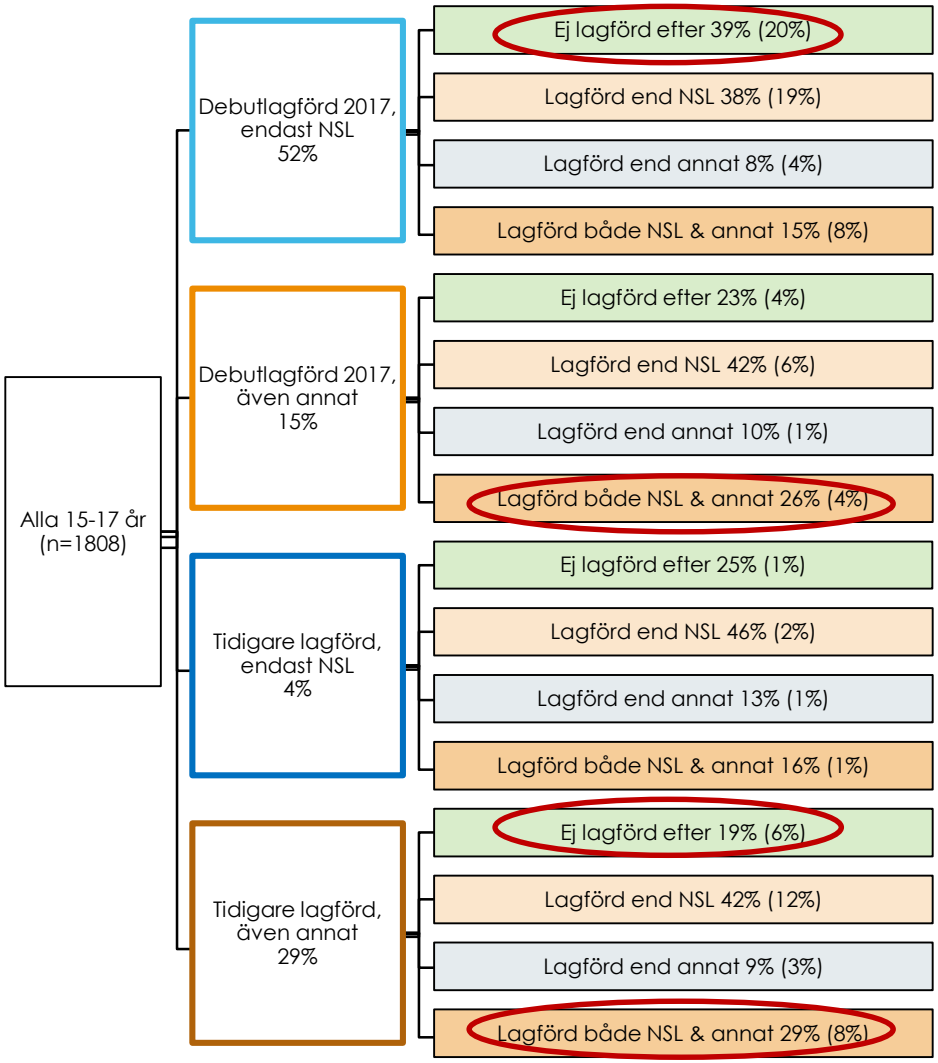
Alla 15-17 år (n=1808)
Debutlagförd 2017, endast NSL 52%
Ej lagförd efter 39% (20%)
Lagförd end NSL 38% (19%)
Lagförd end annat 8% (4%)
Lagförd både NSL & annat 15% (8%)
Debutlagförd 2017, även annat 15%
Ej lagförd efter 23% (4%)
Lagförd end NSL 42% (6%)
Lagförd end annat 10% (1%)
Lagförd både NSL & annat 26% (4%)
Tidigare lagförd, endast NSL 4%
Ej lagförd efter 25% (1%)
Lagförd end NSL 46% (2%)
Lagförd end annat 13% (1%)
Lagförd både NSL & annat 16% (1%)
Tidigare lagförd, även annat 29%
Ej lagförd efter 19% (6%)
Lagförd end NSL 42% (12%)
Lagförd end annat 9% (3%)
Lagförd både NSL & annat 29% (8%)

Multivariat analys. NSL ≥3

Justerat för ett antal bakgrundsvariabler.

- kvinnor 60 lägre risk

Ökade risken

- moders grundskola & långvarigt f-stöd
- förälders vård för narkotikarelaterad diagnos
- född i Sverige med två utlandsfödda föräldrar
- barnet själv hade invandrat i åldern 0–6 år
- inte vara behörig till gymnasiet
- adhd-diagnos
- vård för narkotikarelaterade diagnoser

Figur 16. Lagförd minst tre gånger för NSL-brott efter urvalsbrottet

Benägenheten (Hazard Ratio, HR) att minst tre gånger ha lagförts för NSL-brott efter urvalsbrottet (t.o.m. 2020), med och utan justering för bakgrundsfaktorer*. Barn och unga vuxna (15–20 år) som lagförts för brott mot narkotikastrafflagen (NSL) år 2017 (första lagföring detta år). Endast individer med giltigt personnummer. Benägenhet beräknad med Cox-regression (persontid).

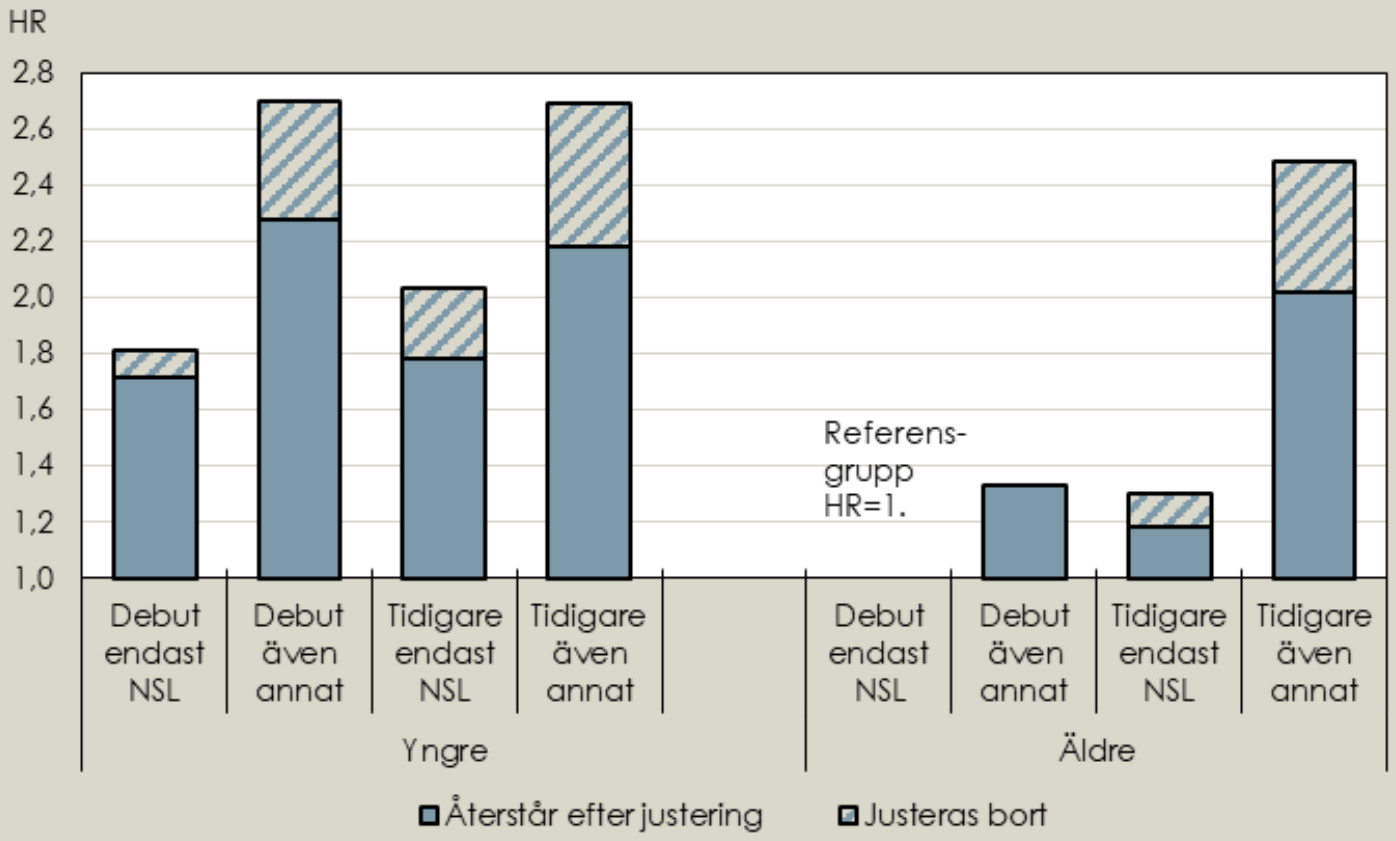

* Båda modellerna justerade för kön. Övriga bakgrundsfaktorer var: lagföringslän 2017, utländsk bakgrund, behörighet till gymnasiet, up:s vård för diagnos relaterad till narkotikabruk, adhd-diagnos, mors högsta fullföljda utbildning då up var 12-14 år, mors långvariga försörjningsstöd då up var 12-14 år, föräldrar vårdade för diagnos relaterad till narkotikabruk.

Figur 34. Aktuella inom socialtjänsten år 2018 efter orsak

Barn som var aktuella inom socialtjänsten år 2018, fördelat efter orsaker till fortsatt aktualisering. Flera alternativ möljliga. Barn i delpopulation 1.

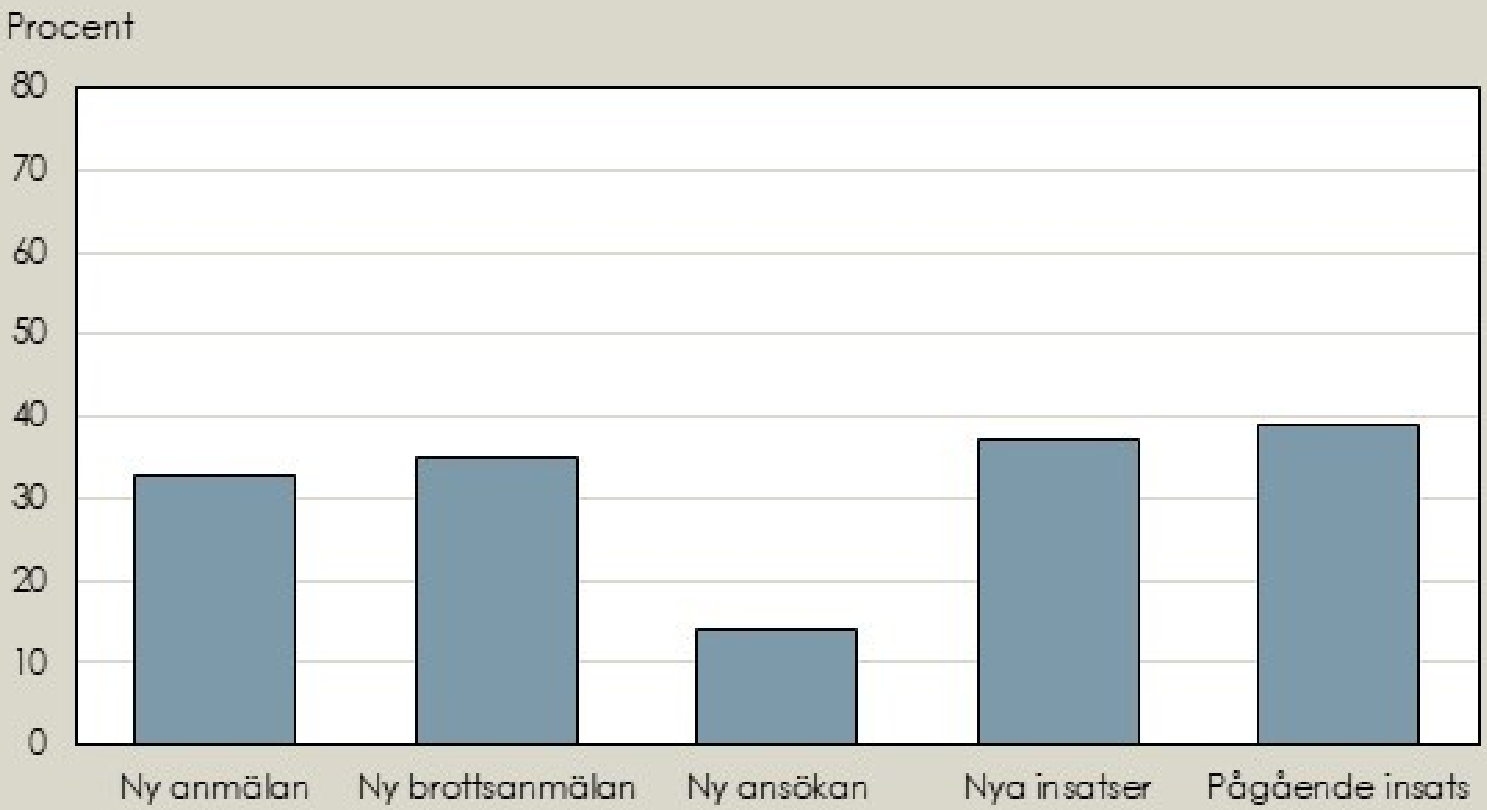

Motiverande samtal med substansbruksbedömning som rättslig reaktion

Delstudie 2 –Modeller och samverkansformer

- Oftast riktar sig till unga på gruppnivå i förebyggande syfte
- Påverkansprogram med straffvarning - på individnivå erbjuda och nå den unge med en vårdinsats inom påföljdssystemet
- Mariamottagningarna en nyckelverksamhet
- Det finns liknande verksamheter utan benämningen Minimaria/mariamottagning

Mariamottagningar

- integrerad och specialiserad öppenvårdsmottagning – sammanhållen vårdkedja
- bedrivs i samverkan mellan kommun och region
- tillhandahåller alkohol- och drogbehandling för ungdomar

Modell för unga med ungdomskontrakt

Motiverande samtal med substansbruksbedömning

- För ringa NSL
- Nära samarbete med myndighetsutövning
- Anpassat efter brottets straffvärde
- 6-8 tillfällen under lika många veckor
- Uppföljning 3 mån utanför ramen

Centrala moment

- Kartläggning av risk- och skyddsfaktorer
- Skapa en helhetssyn genom kartläggning av den unges livsområden
- Hälsosamtal
- Motiverande förhållningssätt till ungdomen
- Se föräldrar som de viktigaste samarbetspartnerna
- Psykoedukation
- Sammanhållen vård från flera huvudmän
- Flexibilitet och snabbhet för att fånga upp de omotiverade

Utvecklingsbehov

- Uppföljning och vetenskaplig utvärdering
- Mer samordning och nationellt erfarenhetsutbyte
- Vårdbehovsbedömning ända upp till 20 år
- Kriminalitet och substansbruk
- Mariamottagningen som gängse vårdform vid ungdomskontrakt
- Konsekvenser vid misskötsamhet behöver bli mer lika

Slutsatser

Vad har vi sett?

- Heterogen grupp
- Regionala skillnader
- Rättslig reaktion med vård möjliggör upptäckt av begynnande narkotikaproblem
- Många riskfaktorer/ Hög andel kända barn
- Annan brottslighet ökar risken för nya lagföringar
- Vårdbehov kring psykisk ohälsa behöver fångas upp
- Förändringsprocess som tar tid

Kopplingen kriminalitet och missbruk

- Dubbelriktat samband – droganvändning och brottsligt beteende två starka riskfaktorer för återfall i brott
- Annan brottslighet ökar risken för nya lagföringar NSL
- Fyra av fem av de som lagfördes på nytt var lagförda för andra brottstyper utöver narkotikabrottet – tidigare eller vid urvalsbrottet
- Bland de mer högaktiva, lagförda tre eller fler ggr, fanns narkotikabrott med i lagföringen utöver andra brottstyper
- Parallella insatser viktigt för den gruppen

Slutsatser

- System att fånga upp som funkar för barn men inte för unga vuxna
- Socialtjänsten agerar
- Substansbruksbedömning – kvalitet?
- Hur kan vi skapa likvärdighet inom ramen för påföljdssystemet?
- Öka kunskap om sambandet missbruk, psykisk ohälsa och annan kriminalitet
- Parallella insatser behöver utvecklas

Mer information finns på:
www.socialstyrelsen.se

Socialstyrelsen